

Elżbieta Psyk-Piotrowska

Ewa Gabryelak

Edukacja formalna w kontekście przemian demograficznych wsi

Streszczenie: Celem artykułu jest zasygnalizowanie, jak przemiany demograficzne w Polsce i prognozy na następne lata mogą rzutować na funkcjonowanie i potrzebę zmian w placówkach edukacji formalnej prowadzonych przez gminy, szczególnie wiejskie. Nakreślone trendy zmian ludnościowych, m.in. w dzietności, przyroście naturalnym, oddziałują na pojawiające się wyżej i niżej demograficzne w różnych kategoriach wiekowych dzieci i młodzieży, biorących udział w edukacji formalnej poszczególnych szczebli. Ważne jest, aby na wszystkich poziomach kształcenia uwzględniano zmieniającą się strukturę wieku ludności, potrzebę wdrożenia idei uczenia się przez całe życie z uwagi na zmianę przyszłych zasobów pracy, zapewnienia wysokiej jakości kształcenia w kontekście wyzwań rynku pracy. Przemiany demograficzne wpływają także na strukturę wydatków przeznaczanych przez gminy na edukację. W większości gmin dysponowane środki z subwencji oświatowej nie pokrywają kosztów funkcjonowania placówki oświatowej. W sytuacji spadku liczby uczniów kwota subwencji oświatowej jest niższa, a koszty prowadzenia szkoły stałe, co pogarsza jej sytuację finansową. Rolą gminy jest uwzględnienie wyzwań demograficznych w zarządzaniu siecią szkół i innych placówek oświatowych. Wiązą się z tym działania konsolidacyjne. Organy prowadzące placówki oświatowe powinny uwzględniać także inne zagrożenia społeczne, wynikające z prognoz demograficznych – te spowodowane procesem starzenia się społeczeństwa, w tym kadry nauczycieli, oraz malejącą liczbą młodzieży studiującej.

Słowa kluczowe: edukacja formalna, kształcenie, demografia a funkcjonowanie oświaty, zmiany w systemie edukacji.

Dr hab. Elżbieta Psyk-Piotrowska, prof. nadzw. UŁ, Instytut Socjologii, Uniwersytet Łódzki, 90-214 Łódź, ul. Rewolucji 1905 r. nr 41, elapsyk@wp.pl; **dr Ewa Gabryelak**, Regionalne Biuro Województwa Łódzkiego w Brukseli, Urząd Marszałkowski Województwa Łódzkiego, al. Piłsudskiego 8, 90-051 Łódź, ewa.gabryelak@gmail.com.

1. Wprowadzenie

Zmiany demograficzne, spadek dzietności, a z drugiej strony wydłużenie życia i zwiększenie liczby osób starszych w populacji wpływają w istotny sposób na różne obszary polityki publicznej państwa: w zakresie wspierania rynku pracy, planowania systemu emerytalnego, szkolnictwa czy szerzej oświaty. Autorzy *Prognozy ludności na lata 2014–2050* (GUS 2014) zauważają, że przemiany dzietności w Polsce są widoczne w 20-letnich okresach. W latach 50. obserwowany był wyż demograficzny, od końca lat 50. do początku lat 70. dzietność w Polsce zmniejszała się, kiedy w wiek największej aktywności prokreacyjnej weszły kobiety urodzone w latach 50. Lata 70. i początek lat 80. charakteryzowały się wysokim, względnie stabilnym poziomem, który trwał do 1983 r. (współczynnik dzietności wynosił 2,205 w 1978 r. i 2,416 w 1983 r.). Zdaniem autorów, „był implikacją ówczesnej sytuacji społecznej i ekonomicznej oraz zmian w systemie zasiłków na początku lat 80.” (GUS 2014, s. 34–36). Obserwowany od początku lat 80. XX w. systematyczny spadek liczby dzieci nasilił się w końcu lat 90. W połowie lat 80. średniorocznie rodziło się 700 tys. dzieci, natomiast po roku 2000 tylko 400 tys. Różnica ta była widoczna także na obszarach wiejskich, odpowiednio 320,8 tys. i 173,2 tys. urodzeń w skali całego kraju. W kolejnych latach obserwowano systematyczny spadek liczby i natężenia urodzeń w kraju. W 2003 r. zanotowano rekordowo niską liczbę urodzeń – nieco ponad 351 tys. (współczynnik dzietności wyniósł wówczas 1,22), od 2004 r. współczynnik dzietności nie malał, a od 2007 r. był obserwowany niewielki wzrost liczby urodzeń. W 2009 r. współczynnik dzietności wyniósł około 1,4 i był najwyższy w ostatnich latach, od 2011 r. zanotowano spadek liczby urodzeń, który ustabilizował się w roku 2012 r., natomiast 2013 r. przyniósł dalszy wyraźny spadek omawianych wielkości¹. W miastach i na obszarach wiejskich obserwuje się stopniowe wyrównywanie wartości współczynnika dzietności (TFR – total fertility rate). Od lat 90. różnica w TFR pomiędzy miastem a wsią maleje – od 0,7 do 0,4 w roku 2000 i 0,17 w 2009. W latach 2012–2016 zauważyć można wyhamowanie tej tendencji. Należy jednak przypuszczać, że w dłuższej perspektywie poziom dzietności w miastach i na wsi będzie systematycznie dążył do wyrównania (GUS 2014, s. 36; Federowicz 2010, s. 99–101). Według wstępnych szacunków GUS w końcu I kwartału 2017 r. ludność Polski liczyła 38,417 mln osób, czyli o 10 tys. mniej niż przed rokiem oraz o 16 tys.

¹ Jak wynika z opracowania *Ludność i ruch naturalny* GUS za 2016 r. w tym roku zarejestrowano ponad 382 tys. urodzeń żywych – o prawie 13 tys. więcej niż rok wcześniej. Współczynnik urodzeń wyniósł 9,9‰ i był wyższy o 0,3 pkt prom. w stosunku do poprzedniego roku, ale także o połowę mniejszy niż w 1983 r., tj. podczas ostatniego baby boom w Polsce (urodziło się wówczas 723 tys. dzieci). Tradycyjnie natężenie urodzeń na wsi jest wyższe niż w miastach i w 2016 r. wyniosło 10,2‰, w miastach 9,8‰ – należy przy tym podkreślić, że w stosunku do 2015 r. natężenie urodzeń bardziej wzrosło w miastach (o 0,4 pkt prom.) niż na wsi (o 0,2 pkt prom.) (GUS 2017a).

mniej niż w końcu 2016 r. W stosunku do I kwartału 2016 r. odnotowano wzrost liczby zarówno urodzeń, jak i zgonów. Współczynnik urodzeń wzrósł w stosunku do 2016 r. o 0,8 pkt. proc. Wzrosła też liczba zgonów o ponad 13 tys., do 117 tys. Wyższa liczba urodzin w debacie publicznej jest często przypisywana programowi Rodzina 500+, natomiast zdaniem Marka Szymańskiego z Uniwersytetu SWPS,

wskaźnik dzietności wynosi 1,3. Oznacza to, że 10 kobiet w wieku rozrodczym rodzi 13 dzieci. Żeby Polska mogła normalnie funkcjonować demograficznie, musi to być 21 dzieci na 10 kobiet. Polska wciąż znajduje się w demograficznej zapaści i program Rodzina 500 plus nie wystarczy, żebyśmy z niej wyszli, aczkolwiek jest to krok w dobrym kierunku. Na razie nas, socjologów, czekają badania. Musimy przygotować mapę ciąż i pójść do ludzi, potrzebujemy próby co najmniej 0,5 tys. osób, które odpytamy o motywacje, plany i tak dalej. Na razie mówiłbym o baby boomie ze znakiem zapytania (W Polsce... 2017).

Prognozowane na kolejne dziesięciolecia dane demograficzne pozwalają przypuszczać, że współczynnik dzietności będzie systematycznie wzrastał, zarówno w miastach, jak i na obszarach wiejskich. W tabeli 1 uwzględniono dane dla kraju. Współczynnik dzietności na obszarach wiejskich będzie nieznacznie wyższy niż w miastach. Podobnie stopniowemu podwyższeniu ulegał będzie także średni wiek rodzenia dziecka, który będzie nieznacznie niższy dla kobiet z obszarów wiejskich w porównaniu do kobiet z miast. Dotychczasowy spadek dzietności i rodzenie dzieci przez coraz starsze kobiety wyjaśnia teoria drugiego przejścia demograficznego. Cechy charakterystyczne tego zjawiska to, zdaniem twórców teorii Dirka van de Kaa i Rona Lesthaeghe, spadek dzietności poniżej poziomu prostej zastępowalności pokoleń, późniejsze decyzje o posiadaniu pierwszego dziecka, wzrost liczby urodzeń dzieci ze związków nieformalnych oraz spadek liczby zawieranych małżeństw i jednocześnie wzrost liczby osób pozostających w związkach konsensualnych (poświadczonych zgodnie przez obie strony) i typu LAT², jak również spadek umieralności i wydłużenie się oczekiwanego trwania życia oraz nasilenie się procesów migracyjnych. Przemiany demograficzne, charakterystyczne dla państw Europy Zachodniej lat 60. i krajów Europy Środkowo-Wschodniej lat 90., to pochodna zmian światopoglądowych i politycznych, liberalizmu i poprawy warunków życia, rozwoju sektora usług, nowoczesnych technologii i postępu medycyny (Van de Kaa 2002).

² Związki typu LAT – Living-Apart-Together, tym mianem określane są związki niesformalizowane, określenie osób żyjących razem i jednocześnie osobno. Koncepcja LAT dotyczy osób, które utrzymują intymne relacje, ale jednocześnie mieszkają pod innym adresem. Termin zaprezentowany po raz pierwszy w latach 70. XX w. w odniesieniu do nowych trendów występujących w społeczeństwie brytyjskim.

Tabela 1. Podstawowe założenia prognozy demograficznej GUS**Table 1.** Basic assumptions for GUS population projection

Założenia	2015	2020	2025	2030	2035	2040	2045	2050
Współczynnik dzietności ogółem								
Polska miasto	1,15	1,23	1,31	1,37	1,41	1,44	1,47	1,49
Polska wieś	1,35	1,41	1,46	1,50	1,52	1,54	1,55	1,56
Średni wiek rodzenia pierwszego dziecka								
Polska miasto	29,64	30,22	30,59	30,87	31,09	31,27	31,43	31,56
Polska wieś	28,85	29,40	29,81	30,15	30,42	30,66	30,87	31,06
Oczekiwana długość życia								
Polska mężczyźni miasto	73,8	75,0	76,3	77,7	78,8	79,9	81,2	82,5
Polska kobiety miasto	81,2	82,0	83,0	84,0	84,8	85,6	86,5	87,5
Polska mężczyźni wieś	72,8	74,0	75,3	76,8	77,8	79,0	80,2	81,6
Polska kobiety wieś	81,3	82,1	83,0	83,9	84,7	85,5	86,4	87,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS 2014, s. 103–106.

Source: own study based on GUS 2014, p. 103–206.

Celem artykułu jest zasygnalizowanie, jak przemiany demograficzne w Polsce i prognozy na następne lata mogą rzutować na funkcjonowanie placówek edukacji formalnej prowadzonych przez gminy, szczególnie wiejskie, i potrzebę zmian w nich. Gminy w tym zakresie działają na podstawie określonych przepisów prawnych. Na przykład z jednej strony władze gminy są zobowiązane do zatrudnienia nauczycieli na podstawie Karty Nauczyciela, co generuje większe koszty w porównaniu z zatrudnieniem z kodeksu pracy. Jednostka Samorządu Terytorialnego (JST) jako organ prowadzący odpowiada także za utworzenie i utrzymanie sieci placówek oświatowych na terenie gminy, z ograniczonymi możliwościami finansowymi³. Problemy, z jakimi borykają się władze gmin, szczególnie wiejskich, są permanentnie nagłaśniane przez różne media, jednakże nie przekłada się to na znaczącą poprawę sytuacji edukacji „w terenie”. Jednocześnie przy wszelkich zmianach w systemie edukacji szkolnej rzadko, jeśli w ogóle, bierze się pod uwagę prognozy demograficzne. Artykuł jest kolejną próbą zwrócenia uwagi na ten problem.

³ Ustawa o systemie oświaty (z późniejszymi zmianami), 1991; Ustawa o samorządzie gminnym z późniejszymi zmianami, 1990, art. 7 pkt 8.

2. Prognozy demograficzne wyzwaniem dla edukacji

Prognozy demograficzne pozwalają na opracowanie i zaplanowanie działań strategicznych dla systemu edukacji oraz na dostosowanie sieci przedszkoli i szkół różnego szczebla do potrzeb dzieci, młodzieży i ich rodziców oraz gminy jako organu prowadzącego placówkę.

Zmiany demograficzne są ważnym wyzwaniem dla edukacji, tak na poziomie ogólnokrajowym, jak na szczeblu wojewódzkim, ale przede wszystkim na poziomie gmin. Istnieje potrzeba dostosowania wszystkich poziomów kształcenia do zmieniającej się struktury wieku ludności, wdrożenia idei uczenia się przez całe życie, z uwagi na zmianę przyszłych zasobów pracy. Kadra nauczycieli starzeje się, a istnieje konieczność zapewnienia wysokiej jakości kształcenia wobec wyzwań rynku pracy (Schlotter i in. 2007).

Zachodzące w ostatnich dziesięcioleciach zmiany demograficzne i spadek liczby dzieci wpływają w istotny sposób na sieć placówek oświatowych i ich funkcjonowanie, szczególnie wiejskich. Coraz częściej konieczna jest likwidacja oddziałów szkolnych czy całych placówek, które są zbyt dużym obciążeniem dla budżetu gminy. Zmiany liczby urodzeń wpływają w pierwszej kolejności na sposób organizacji i funkcjonowanie edukacji przedszkolnej, która jest pierwszym etapem zinstytucjonalizowanej opieki nad dziećmi. W polityce publicznej rządu, jak również w działaniach gmin związanych z upowszechnieniem edukacji przedszkolnej, powinien być uwzględniany czynnik demograficzny. Prognoza wskazuje, że największa liczba dzieci w wieku 3–5 lat w populacji przypadnie na lata 2016–2017, a następnie będzie obserwowany stopniowy spadek (Federowicz 2010, s. 99–106). Z uwagi na dostępną obecnie sieć placówek wychowania przedszkolnego i rodzaj tych placówek ważnym czynnikiem w procesie zmian demograficznych są różnice występujące nie tylko regionalnie, ale przede wszystkim w relacjach miasto – wieś⁴. Mimo iż liczba placówek wychowania przedszkolnego stale rośnie, największe różnice występują w liczebności zespołów wychowania przedszkolnego i innych form, takich jak punkty przedszkolne. Oferują one opiekę nad dziećmi od 3 do 5 lat w ograniczonym zakresie, w porównaniu z przedszkolem, i jest ich znacznie więcej na wsiach niż w miastach.

---

⁴ Tj. przedszkola, punkty przedszkolne bądź zespoły wychowania przedszkolnego – por. Gabryelak 2016, tabela 6, s. 75.

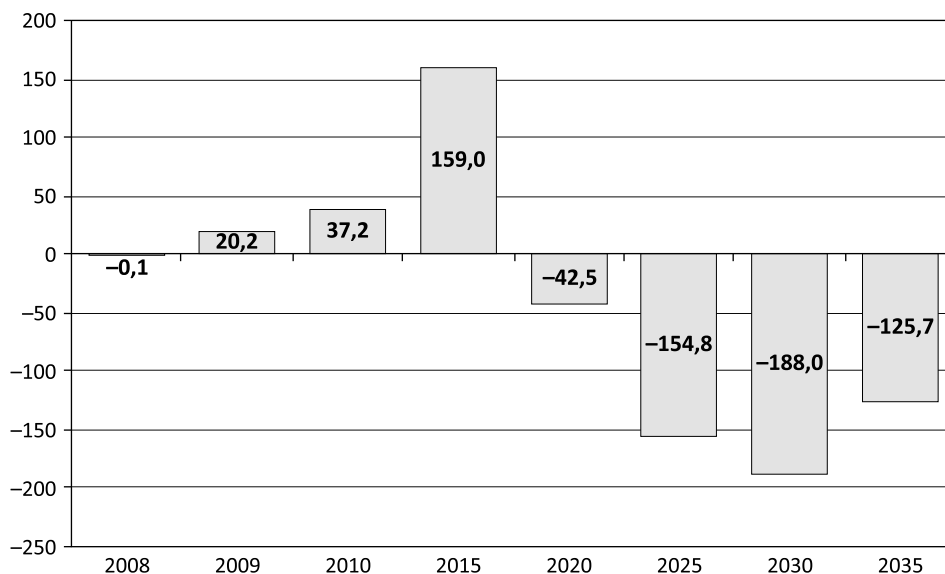
Tabela 2. Prognoza liczby dzieci w wieku przedszkolnym w miastach i na wsiach do roku 2035**Table 2.** Projection concerning the number of preschool children in urban and rural gminas by 2035

Założenia	2015	2020	2025	2030	2035
Dzieci w wieku 3–6 lat w tysiącach					
w miastach	943,8	917,9	825,6	718,7	652,4
na wsiach	688,5	671,8	609,4	528,4	469,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS 2009, s. 273–276.

Source: own study based on GUS 2009, p. 273–276.

Rysunek 1 pokazuje skalę prognozowanej zmiany liczby dzieci w grupie wiekowej 3–6 lat.

Rysunek 1. Zmiany stanów ludności według edukacyjnych grup wieku 3–6 lat (w tysiącach)**Figure 1.** Changes in population by the age group of 3–6-year-olds (in thousands)

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS 2009, s. 170.

Source: own study based on GUS 2009, p. 170.

Zmniejszenie liczby dzieci w wieku od 3 do 6 lat, scharakteryzowane w tabeli 2, będzie szczególnie dotkliwe dla władz gmin wiejskich. Odsetek dzieci objętych

edukacją przedszkolną w ostatnich latach wzrasta, jest on wyższy dla dzieci starszych. Do tej pory zwykle w placówkach brakowało miejsc dla dzieci najmłodszych. Planowana przez rząd PO–PSL reforma systemu oświaty z 2008 r. zakładała stopniowe wdrażanie obowiązku szkolnego dla dzieci 6-letnich. Miało to spowodować odwrócenie negatywnej tendencji braku miejsc w przedszkolach dla dzieci najmłodszych, w związku z przejściem 6-latków z klas „0” w przedszkolu do pierwszych klas szkół podstawowych. Reforma edukacji z 2008 r. wprowadzała zmianę w postaci rozpoczęcia nauki w wieku 6 zamiast 7 lat, w okresie przejściowym, począwszy od roku szkolnego 2009/2010, najpierw po zasięgnięciu opinii o gotowości szkolnej dziecka w poradni psychologiczno-pedagogicznej, a w kolejnych latach szkolnych jako obowiązku dla połowy dzieci z rocznika 2008 w roku szkolnym 2014/2015, i wszystkich dzieci 6-letnich w roku 2015/2016. Dzieci 5-letnie w tym samym roku szkolnym zostałyby objęte obowiązkową „zerówką” w szkole. Decyzję o odroczeniu obowiązku szkolnego mogli podjąć rodzice po zasięgnięciu opinii poradni. Zaproponowana przez rząd PO–PSL reforma spotkała się z protestem części rodziców i zawiązaniem społecznej koalicji „Ratuj Maluchy”. Inicjatywa ta zakończyła się złożeniem obywatelskiego projektu ustawy zmieniającej ustawę o systemie oświaty w tym zakresie. Rząd PiS w 2015 r. wprowadził zmiany i przywrócił obowiązek szkolny dla dzieci w wieku 7 lat, która też wywołuje kontrowersje⁵. Reforma weszła w życie w styczniu 2016 r.⁶ W praktyce rozwiązanie takie oznacza powrót dzieci 6-letnich do przedszkoli. Dzieci 6-letnie mogą zostać zapisane do szkoły na wniosek rodziców po zasięgnięciu pozytywnej opinii poradni psychologiczno-pedagogicznej. Zmiany wprowadzone przez rząd PiS wiążą się także ze znacznymi kosztami finansowymi. Z wyliczeń ZNP wynika, że samorządy będą musiały dołożyć ze swoich budżetów do edukacji najmłodszych od września 2016 r. do stycznia 2017 r. 700 mln zł. Według prognoz demograficznych rozwiązanie zaproponowane przez koalicję PO–PSL było zasadne z punktu widzenia organizacji systemu edukacji, szczególnie na obszarach wiejskich i w małych gminach.

Zaplanowane przez Ministerstwo Edukacji Narodowej (koalicja PO–PSL) wdrażanie wskaźnika upowszechnienia edukacji przedszkolnej do 2020 r. zakładały przejście z wartości na poziomie 82% w 2014 r.⁷ i 84% w 2015 r., do 86% w 2016 r.,

⁵ Wywiad, Justyna Suchecka, 23 listopada 2017; http://wyborcza.pl/7,75968,22689669,ratujmy-maluchy-puscmy-je-do-szkoly.html?utm_source=facebook.com&utm_medium=SM&utm_campaign=FB_Gazeta_Wyborcza [dostęp: 25.11.2017].

⁶ Pierwszym rocznikiem szkolnym objętym zasadami nowej reformy będzie rok szkolny 2017/2018 (Ustawa z dn. 14 grudnia 2016 Prawo oświatowe; Dz.U. 2017 poz. 59, 2016), <http://reformaedukacji.men.gov.pl/>.

⁷ Dla 2014 r. zweryfikowano wskaźnik i wynosił on 82,3%, na dzień przygotowania artykułu nie ma dostępnych danych statystycznych dla lat 2015, 2016 i 2017.

87% w 2017 r., po 88% w 2018 r., 89% w 2019 r. do 90% w 2020 r. Cele do osiągnięcia do 2020 r. mogą być mało realistyczne w przypadku gmin o słabo rozwiniętej sieci placówek przedszkolnych. Największe zapotrzebowanie na miejsca w przedszkolach prognozowane było na 2017 r., natomiast liczba miejsc pozwalała na objęcie edukacją przedszkolną 75% dzieci. Realizacja założonych przez MEN wskaźników skolaryzacji⁸ przebiegałaby w różny sposób w poszczególnych grupach województw, z uwagi na regionalne różnice w dostępnej liczbie miejsc w placówkach przedszkolnych. Szacowana luka liczby miejsc przedszkolnych rośnie do 2019 r., a później zaczyna spadać. Największy deficyt miejsc występować będzie w latach 2019–2020. Reforma systemu edukacji proponowana przez rząd PIS od roku szkolnego 2017/2018 może ten deficyt zwiększyć. Dlatego też, jak wskazują autorzy *Raportu o stanie edukacji 2010* (Federowicz 2010) w rozdziale „Edukacja a demografia”, od początku trzeciej dekady XXI w. konieczne będzie szczegółowe planowanie sieci placówek zapewniających opiekę dla najmłodszych dzieci, tak aby sprostać wyzwaniom demograficznym. Z uwagi na mniejsze zapotrzebowanie na edukację przedszkolną, spowodowaną niższym wskaźnikiem dzietności, konieczne może być łączenie różnych funkcji w ramach istniejących placówek. Trendy demograficzne oraz przejście najstarszych roczników dzieci do szkół podstawowych pozwalały na zapewnienie miejsc dla wszystkich chętnych dzieci. Z drugiej strony, obserwując prognozowane liczby dzieci w wieku przedszkolnym, istnieje zagrożenie, że placówki przedszkolne (w różnych formach) powoływane m.in. przy wykorzystaniu funduszy unijnych nie będą dalej (po zakończeniu programu) utrzymywane i staną się znacznym obciążeniem dla budżetu gminy wiejskiej (Federowicz 2010, s. 99–117).

Spadek liczby urodzeń powoduje zmniejszenie liczby uczniów, obecnie widoczny w szkołach podstawowych i w gimnazjach (dla pokolenia urodzonego w latach 90.). Zmiana liczby dzieci będzie miała długofalowe konsekwencje dla

⁸ **Współczynnik skolaryzacji brutto** to zgodnie z definicją GUS relacja liczby osób uczących się (stan na początku roku szkolnego) na danym poziomie kształcenia (niezależnie od wieku) do liczby ludności (stan w dniu 31 XII) w grupie wieku określonej jako odpowiadająca temu poziomowi nauczania. Współczynnik skolaryzacji brutto np. dla poziomu szkoły podstawowej wyliczany jest przez podzielenie liczby wszystkich uczniów szkół podstawowych bez względu na wiek na początku danego roku szkolnego przez liczbę ludności w wieku 7–12 lat (wiek przypisany do tego poziomu) według stanu w dniu 31 XII tego samego roku; wynik podajemy w ujęciu procentowym.

Współczynnik skolaryzacji netto – relacja liczby osób (w danej grupie wieku) uczących się (stan na początku roku szkolnego) na danym poziomie kształcenia do liczby ludności (stan w dniu 31 XII) w grupie wieku określonej jako odpowiadająca temu poziomowi nauczania. Współczynnik skolaryzacji netto np. dla poziomu szkoły podstawowej wyliczany jest przez podzielenie liczby uczniów szkół podstawowych w wieku 7–12 lat (wiek przypisany do tego poziomu) na początku danego roku szkolnego przez liczbę ludności w wieku 7–12 lat według stanu w dniu 31 XII tego samego roku; wynik podajemy w ujęciu procentowym. Na podstawie definicji GUS.

systemu edukacji. W ostatnim dziesięcioleciu odnotowano stopniowy spadek liczby dzieci w szkołach podstawowych, co spowodowało zmniejszenie liczebności klas, ale także likwidację oddziałów (klas w danym roczniku) czy nawet całych szkół, szczególnie w małych miejscowościach i na obszarach wiejskich. Zmiana ta jest także pochodną zwiększonej migracji. Zmiany liczby dzieci uczących się w szkołach podstawowych są zróżnicowane w poszczególnych regionach. Zarówno w miastach, jak i na wsiach zgodnie z prognozami GUS po 2020 r. widoczne będzie zmniejszenie liczby dzieci w wieku od 7 do 12 lat.

Tabela 3. Prognoza liczby dzieci w wieku szkolnym w miastach i na wsiach do 2035 roku

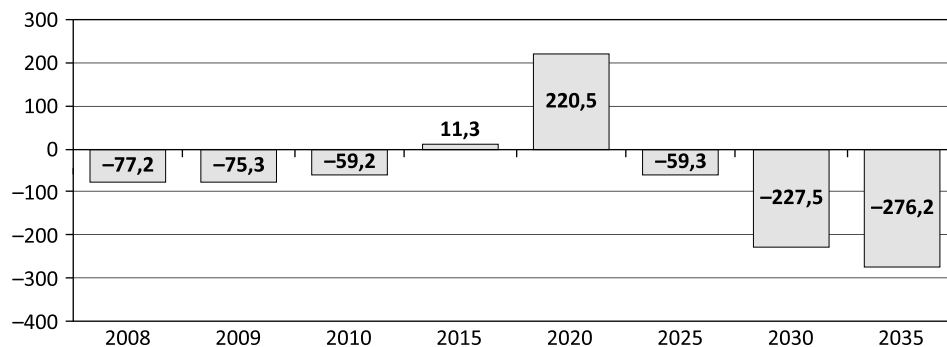
Table 3. Projection concerning the number of school children in urban and rural gminas by 2035

Założenia	2015	2020	2025	2030	2035
Dzieci w wieku 7–12 lat w tysiącach					
w miastach	1251,9	1388,0	1355,7	1222,0	1065,8
na wsiach	965,4	1049,8	1022,8	929,1	809,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS 2009, s. 273–276.

Source: own study based on GUS 2009, p. 273–276.

Rysunek 2 pokazuje skalę prognozowanej zmiany liczby dzieci w grupie wiekowej 7–12 lat.

Rysunek 2. Zmiany stanów ludności według edukacyjnych grup wieku 7–12 lat (w tysiącach)

Figure 2. Changes in population by the age group of 7–12-year-olds (in thousands)

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS 2009, s. 170.

Source: own study based on GUS 2009, p. 170.

Podobnie prognozowano kształcenie na poziomie gimnazjalnym. Zgodnie z przewidywaniami GUS w najbliższych latach ulegnie zahamowaniu spadek liczby młodzieży w wieku gimnazjalnym, notowany od lat 90. Współczynnik skolaryzacji w gimnazjach jest stabilny. Najwięcej uczniów w wieku 13–15 lat (dotychczas gimnazjalnym) będzie w latach 2018 i 2019. (Ten sam trend jest widoczny kilka lat wcześniej dla grupy wiekowej 7–12 lat). Przy obecnej reformie edukacji szkolnej szkoły podstawowe od roku szkolnego 2017/2018 przyjmą kolejną siódmą i w następnym roku ósmą klasę, pozyskując więcej uczniów. Implikuje to konieczność poprawy bazy szkolnej i zapewnienia odpowiednich warunków nauki, przygotowania pomocy szkolnych i odpowiedniego do nowego programu nauczania wyposażenia pracowni, którymi dysponują gimnazja. Reforma, zdaniem części ekspertów, wymusi dwuzmianowość w mniejszych szkołach lub też konieczność uczęszczania młodzieży na zajęcia do dawnego gimnazjum. Autorzy opracowań dotyczących wyzwań demograficznych w kontekście edukacji prognozują różnice regionalne, jak również dysproporcje w tym zakresie między dużymi ośrodkami miejskimi i obszarami peryferyjnymi. Od połowy drugiej dekady XXI w. prognozowany jest wzrost liczby młodzieży w wieku 13–15 lat, a następnie od 2030 r. spadek.

Tabela 4. Prognoza liczby młodzieży w wieku gimnazjalnym w miastach i na wsiach do 2035 roku

Table 4. Projection concerning the number of youth in junior high-school age in urban and rural gminas by 2035

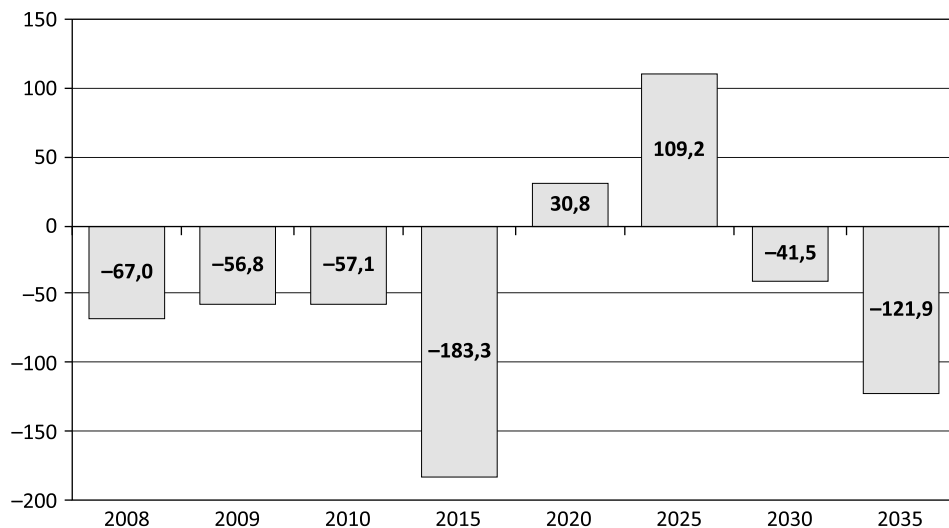
Założenia	2015	2020	2025	2030	2035
Dzieci w wieku 13–15 lat w tysiącach					
w miastach	585,6	627,4	693,2	669,6	598,3
na wsiach	500,5	489,5	532,9	515,0	464,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS 2009, s. 273–276.

Source: own study based on GUS 2009, p. 273–276.

Różnice te, w układzie miasto–wieś jak i pomiędzy województwami, są pochodną przyjętych przez GUS założeń dotyczących prognozowanego salda migracji, liczby urodzeń i liczby zgonów. Konsekwencje zmian demograficznych dla wszystkich trzech etapów kształcenia to spodziewany wzrost liczby dzieci i młodzieży w trzech województwach: mazowieckim, małopolskim i pomorskim, przy jednoczesnym zmniejszeniu liczby uczniów w województwach opolskim, świętokrzyskim i lubelskim.

Rysunek 3 pokazuje skalę prognozowanej zmiany liczby dzieci w grupie wiekowej 13–15 lat.

Rysunek 3. Zmiany stanów ludności według edukacyjnych grup wieku 13–15 lat (w tysiącach)

Figure 3. Changes in population by the age group of 13–15-year-olds (in thousands)

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS 2009, s. 170.

Source: own study based on GUS 2009, p. 170.

3. Przemiany demograficzne a finansowanie i funkcjonowanie oświaty

Przemiany demograficzne rzutują także na strukturę wydatków gmin na edukację. Jednostki samorządowe otrzymują „na utrzymanie” szkół administrowanych na ich terenie subwencję oświatową. Kwota subwencji jest rozdzielana pomiędzy gminy, powiaty i województwa proporcjonalnie do liczby uczniów⁹. Zatem ilość środków przeznaczonych na edukację w danej gminie wynika z algorytmu podziału subwencji oświatowej. Pomimo iż z roku na rok kwoty te rosną (tab. 5) to w większości gmin nie pokrywają kosztów funkcjonowania placówki oświatowej. W sytuacji spadku liczby uczniów kwota subwencji oświatowej jest niższa, a koszty

⁹ Wysokość części subwencji dla jednostek samorządu terytorialnego jest uzależniona od liczby uczniów przeliczeniowych otrzymanej przez zastosowanie zróżnicowanych wag dla wybranych kategorii uczniów, typów i rodzajów szkół oraz wskaźnika korygującego, uwzględniającego stopień awansu zawodowego nauczycieli. Finansowy standard podziału wylicza się przez podzielenie ogólnej kwoty subwencji przez ogólną liczbę uczniów przeliczeniowych.

prowadzenia szkoły stałe (wynagrodzenie nauczycieli, koszty eksploatacji budynku). Tym samym przy zwiększonych wydatkach niedostatek środków może się powiększać¹⁰.

Tabela 5. Rozdysponowanie środków finansowych przez samorzządy terytorialne na oświatę (w tysiącach)

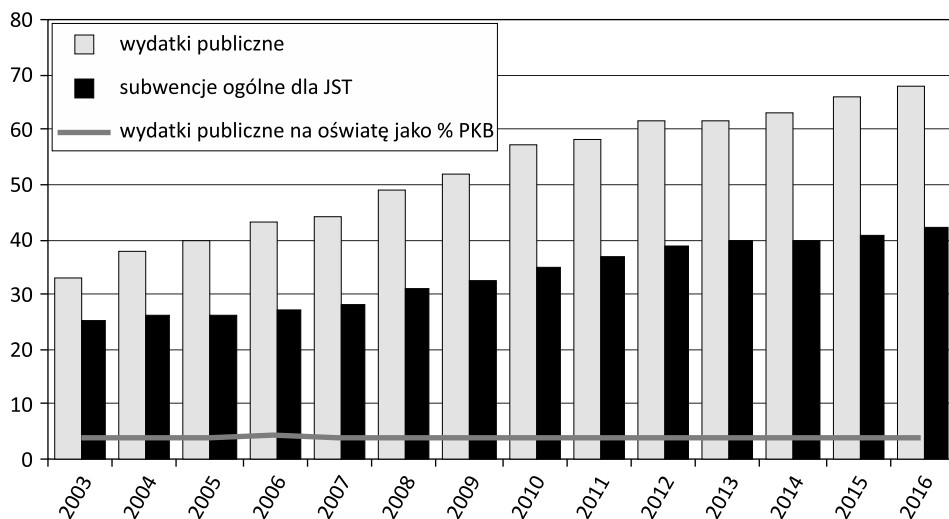
Table 5. Distribution of funds for education by local governments (in PLN thousand)

Rok	Wydatki bieżące	Wydatki majątkowe	Wydatki ogółem	Subwencja ogólna razem	W tym subwencja oświatowa	Różnica między wydatkami ogółem a subwencją oświatową
2004	30 638 351,00	1 468 074,00	32 278 806,00	87 315 804,00	33 122 390,00	843 584,00
2005	34 830 849,00	1 217 110,00	36 296 815,00	75 241 581,00	34 714 741,00	-1 582 074,00
2006	35 138 055,45	235 701,84	35 657 250,50	129 425 588,00	35 122 044,00	-535 206,50
2007	36 295 794,35	1 049 337,07	37 831 410,49	128 096 932,00	35 227 528,00	-2 603 882,49
2008	42 516 766,19	1 325 120,68	43 841 886,87	130 494 276,00	34 810 829,00	-9 031 057,87
2009	79 906 007,25	50 813 894,26	130 719 901,51	158 441 319,00	38 394 836,00	-92 325 065,51
2010	53 125 083,25	727 846,68	53 852 929,93	162 349 664,00	41 042 857,00	-12 810 072,93
2011	57 672 307,47	326 528,82	57 998 836,29	126 426 434,00	43 178 496,00	-14 820 340,29
2012	57 663 354,10	462 958,29	58 126 312,39	108 019 413,00	45 671 208,00	-12 455 104,39
2013	52 111 210,46	56 846,65	52 168 057,11	120 581 620,00	47 007 962,00	-5 160 095,11
2014	49 348 319,13	867 541,89	50 215 861,02	131 545 631,00	45 418 929,00	-4 796 932,02
2015	57 071 940,08	2 288 107,46	59 360 047,54	51 343 303,00	40 376 952,00	-18 983 095,54
2016	58 417 226,75	2 527 632,30	60 944 859,06	53 036 092,00	41 496 952,00	-19 447 907,06

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Finansów.
Source: own study based on the records held by the Ministry of Finance.

W latach od 2003 do 2012 następował systematyczny wzrost wydatków publicznych i subwencji ogólnej dla oświaty, przy względnie stabilnym (na poziomie 3,9% w ostatnich kilku latach) udziale tych wydatków w PKB.

¹⁰ Porównaj m.in. Babczuk, Talicz 2015.

Rysunek 4. Wydatki publiczne jako % PKB oraz subwencje dla JST

Figure 4. Public expenses as a percentage of GNP and subsidies for local government units (JSTs)

Źródło: GUS 2017b, s. 59.

Source: GUS 2017b, p. 59.

W 2016 r. subwencja oświatowa wzrosła o ok. 98 zł na jednego ucznia. MEN wyliczyło, że w 2016 r. standard A¹¹ wyniesie 5357 zł. Będzie zatem o 1,9% wyższy od tego z 2017 r., który wynosi 5258,68 zł¹². Kwota części oświatowej subwencji na jednego ucznia w 2017 r. wzrosła o 53 zł. Nie są to jedyne zmiany w rozporządzeniu w sprawie sposobu podziału części oświatowej subwencji ogólnej dla jednostek samorządu terytorialnego na 2017 r. Umożliwią one podział kwoty części oświatowej subwencji ogólnej pomiędzy jednostki samorządu terytorialnego (JST) z uwzględnieniem m.in. typów i rodzajów szkół i placówek prowadzonych przez samorządy, stopni awansu zawodowego i nauczycieli oraz liczby uczniów w szkołach i placówkach. Kwota części oświatowej subwencji ogólnej na 2017 r. ma wynieść 41 909,536 mln zł. Środki te pomniejszone o 0,4% rezerwy zostaną podzielone

¹¹ Standard A jest jedną (podstawową) z trzech składowych części oświatowej subwencji, zgodnie z Rozporządzeniem MEN w sprawie sposobu podziału części oświatowej subwencji ogólnej dla jednostek samorządu terytorialnego w 2017 r.

¹² W 2016 r. gminy ze środków części oświatowej subwencji ogólnej i dotacji na zadania bieżące finansowały 79,2% wydatków przeznaczonych na realizację subwencionowanych zadań bieżących w działach Oświata i wychowanie oraz Edukacyjna opieka wychowawcza (*Sprawozdanie...* 2017, s. 46)

następująco: gminy – 26 812,6 mln zł (64,2%), powiaty – 14 297,6 mln zł (34,3%), województwa – 631,7 mln zł (1,5%).

Jedną z najważniejszych zmian we wspomnianym wyżej rozporządzeniu jest uwzględnienie w subwencji oświatowej dzieci 6-letnich w wychowaniu przedszkolnym. Ministerstwo Edukacji Narodowej zaproponowało wprowadzenie oddzielnych wag dla sześciolatek w przedszkolach, oddziałach przedszkolnych w szkołach podstawowych i innych formach wychowania przedszkolnego oraz dodatkowo wprowadzenie tzw. wagi wiejskiej dla sześciolatek w przedszkolach, oddziałach przedszkolnych w szkołach podstawowych i innych formach wychowania przedszkolnego, a także zmianę definicji zadań pozaszkolnych. Wzrost wysokości subwencji oświatowej w przeliczeniu na jednego ucznia nie pokrywa wzrostu kosztów stałych ponoszonych przez gminę. Sposób naliczania subwencji oświatowej, powiązanej z liczbą dzieci uczęszczających do przedszkoli i szkół z terenu gminy, nie równoważy rosnących rokrocznie kosztów utrzymania placówki (Dziemianowicz-Bąk i in. 2012).

Zaprezentowane zmiany demograficzne mogą, w przypadku Polski, przyczynić się do obniżenia wydatków na edukację. Prognozowane zmiany, zdaniem autorów *Raportu o stanie edukacji 2010* (Federowicz 2012), mogą i powinny być wykorzystane do zmian o charakterze jakościowym w edukacji. Mniejsza liczba dzieci i młodzieży w oddziałach szkolnych stwarza lepsze warunki nauki, co może przyczynić się do podniesienia jakości nauczania, zgodnie z współczesnymi wyzwaniami dotyczącymi jakości kapitału ludzkiego w społeczeństwie wiedzy. Zmieniające się liczebności dzieci i młodzieży, przedstawione powyżej, są istotnym elementem planowania, szczególnie dla gminy wiejskiej, na terenie której szkoła nie tylko pełni funkcję edukacyjną, ale jest także miejscem spotkań mieszkańców.

Rolą gminy jest uwzględnienie wyzwań demograficznych w zarządzaniu siecią szkół i innych placówek oświatowych. Zmniejszenie liczby dzieci w oddziałach klasowych powoduje większe obciążenie budżetu gminy. Subwencja oświatowa jest przeliczana na jednego ucznia, dlatego zmniejszenie liczby dzieci przy stałych kosztach utrzymania placówki i wynagrodzeń nauczycieli i personelu wymusza na władzach działania zaradcze. Samorząd może zatem połączyć sieć oddziałów, redukując jednocześnie zatrudnienie nauczycieli. Rosnące koszty związane z utrzymaniem budynku i wynagrodzeniami dla kadry pedagogicznej (a więc koszty stałe) skłaniają władze gminne do konsolidacji sieci szkół, tj. zamykania małych, nieefektywnych kosztowo szkół, łączenia mniejszych grup i przenoszenia dzieci do większej placówki, co powoduje opór i niezadowolenie lokalnego środowiska – głównie rodziców i nauczycieli.

Decyzję w sprawie konsolidacji podejmują jednostki samorządu terytorialnego. Konsolidacja może nastąpić: 1) przez zamknięcie szkoły i jednorazowe przeniesienie

wszystkich uczniów do innej szkoły od nowego roku szkolnego, 2) poprzez ograniczenie liczby klas w szkole podstawowej i redukcję z sześciu klas do trzech (tylko nauczanie początkowe), 3) poprzez stopniowe wygaszenie szkoły w ciągu najbliższych kilku lat. Działania prowadzone przez władze gminy wiązać się mogą ze zmianą reguł naboru dzieci do placówki przewidzianej do konsolidacji, co ma przynieść zmniejszenie kosztów po stronie gminy, często połączone z redukcją poziomu zatrudnienia. Możliwe jest także, zgodnie z decyzją dyrektora (często wymuszoną przez władze gminy), połączenie równoległych, mniej licznych klas. W szczególnych przypadkach są wprowadzane odrębne procedury naboru do klas pierwszych w wybranych dużych placówkach na terenie gminy. Szkoła zagrożona likwidacją lub nieopłacalna dla samorządu może być prowadzona przez inne organizacje, na przykład pozarządowe, w formie stowarzyszenia lub fundacji powołanej przez rodziców i nauczycieli (Levitas 2012a, s. 14–19).

Opisane powyżej przewidywane zmiany zachodzące w organizacji szkół i przedszkoli odnoszą się do stanu prawnego z końca 2015 r. Zapowiadane przez rząd Prawa i Sprawiedliwości reformy systemu oświaty, związane ze zmianą progu obowiązkowego wieku szkolnego z 6 na 7 lat czy powrót do systemu szkoły podstawowej ośmioletniej i zniesienia gimnazjum, mogą spowodować jeszcze większe problemy z uwagi na niekorzystne trendy prognozy demograficznej.

4. Zakończenie

Zmieniająca się struktura demograficzna i prognozowane zmiany liczby dzieci mają znaczenie dla funkcjonowania edukacji. Niż demograficzny wpływa na wysokość subwencji oświatowej otrzymywanej przez daną JST, bo ta naliczana jest na ucznia. Liczba etatów przeliczeniowych nie zmniejsza się proporcjonalnie do spadku liczby uczniów, a głównym składnikiem wydatków edukacyjnych są wydatki na wynagrodzenia nauczycieli. Zatem niższe dotacje z powodu mniejszej liczby uczniów zubożają budżet na edukację. Niż demograficzny wpływa na organizację systemu szkolnego, gdy kończą edukację roczniki znacznie liczniejsze od tych, które przychodzą do klas pierwszych, skłaniając władze gmin do działań konsolidacyjnych. Prognozowany wzrost liczby dzieci w wieku przedszkolnym jest dużym wyzwaniem dla gmin, szczególnie wiejskich, z uwagi na zakładane wskaźniki MEN dotyczące odsetka dzieci objętych edukacją przedszkolną i niskie, relatywnie, nakłady na edukację oraz z uwagi na słabo rozbudowaną sieć placówek i dostępnych miejsc dla przedszkolaków. Zmiany w całym systemie oświaty od 2017/2018 ponownie rodzą duże problemy dla nauczycieli i organu prowadzącego. Jak wspominają przedstawiciele władz gminnych, wprowadzenie w 1999 r. do sieci szkolnictwa gimnazjum było dla gmin, zwłaszcza wiejskich, dużym wyzwaniem, bo

na nich przez wiele lat spoczywał ciężar przygotowania obiektów, ich wyposażenie w odpowiednie urządzenia i pomoce naukowe, permanentne kształcenie kadry nauczycielskiej. Realizację zadań utrudniały niewystarczające środki przekazywane w ramach krajowej subwencji oświatowej i konstrukcja budżetu. Narzucone odgórnie limity i podziały na zadania, wynikające z krajowych regulacji i ustaw, dawały niewielką dowolność działań.

Zapisy wynikające z ustaw o samorządzie terytorialnym, jak i o systemie oświaty, przekładające się na praktykę związaną z wdrażaniem i realizacją zadań oświatowych na terenie gminy, nie sprzyjają likwidowaniu nierówności edukacyjnych. Mimo iż nie taka była intencja tworzących przepisy, często ich interpretacja wpływa na utrwalanie istniejących podziałów. Konieczne jest z jednej strony myślenie o oświacie w szerszym, strategicznym kontekście. Z drugiej ograniczenia ekonomiczne nałożone na samorządy, jak i zepchnięcie na władze JST całej odpowiedzialności za kreowanie szans edukacyjnych i efekty tych działań, przy jednoczesnym ograniczeniu możliwości ich działania, prowadzi często do myślenia krótkoterminowego. Szansą na poprawę istniejącej sytuacji mogą być dostępne fundusze unijne (Gabryelak 2016, s. 129).

Środki unijne, wzbogacając te, na które władze samorządu otrzymują subwencję oświatową, pozwalają na działania podnoszące jakość edukacji na terenie gminy.

Prognozy demograficzne GUS wskazują też na zagrożenia społeczne spowodowane procesem starzenia się społeczeństwa, w tym kadry nauczycieli, oraz malejącą liczbą młodzieży studiującej. Organy prowadzące placówki oświatowe planujące zatrudnianie nauczycieli o wysokich kwalifikacjach muszą to brać pod uwagę, zwłaszcza że należy uwzględniać także europejskie wymogi ustawicznego kształcenia. Doskonalenie zawodowe nauczycieli oraz dostosowanie systemu szkolnictwa do wymogów rynku pracy powinno być brane pod uwagę przy planowaniu programów zajęć.

Stwierdzenie, że reformy i zmiany systemu edukacji szkolnej w niewielkim stopniu lub w ogóle nie uwzględniają prognoz demograficznych, ma charakter hipotezy badawczej, której próba weryfikacji leży w gestii socjologów, pedagogów, demografów. Niewątpliwie system edukacji jest skierowany do dzieci, młodzieży i ludzi starszych, a procesy demograficzne są istotnym korelatem możliwości zaspakajania tych potrzeb społecznych.

Bibliografia

Babczuk A., Talicz A. (2015). *Dotacje oświatowe Problemy i wyzwania Poradnik dla jednostek samorządu terytorialnego*. Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji.

- Dziemianowicz-Bąk A., Bochno I., Materek A., Kajtowska-Ślęzak A., Urmański J., Gajdała A., Pajak K. (2012). *Gminy wobec wyzwań oświatowych. Przykłady strategicznych działań samorządów w zakresie edukacji*. Analizy IBE/05/2012, Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych.
- Federowicz M. (2010). *Spółeczeństwo w drodze do wiedzy. Raport o stanie edukacji 2010*. Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych.
- Gabryelak E. (2016). Fundusze Unii Europejskiej jako instrument poprawy sytuacji edukacyjnej dzieci i młodzieży z terenów wiejskich województwa łódzkiego. Praca doktorska. Łódź: Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Uniwersytet Łódzki.
- GUS (2009). *Prognoza Demograficzna z 2008 roku*. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.
- GUS (2014). *Prognoza ludności na lata 2014–2050*. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.
- GUS (2017a). *Ludność i ruch naturalny 2016*. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny. <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/ludnosc-i-ruch-naturalny-w-2016-r,-30,1.html>.
- GUS (2017b). *Oświata i Wychowanie 2016/2017*. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.
- Herbst M. (2012). *Finansowanie oświaty*. Warszawa: Wydawnictwo ICM, Uniwersytet Warszawski.
- Herczyński J. (2012). *Wskaźniki oświatowe*. Warszawa: Wydawnictwo ICM, Uniwersytet Warszawski.
- Levitas A. (2012a). *Innowacyjne przykłady zarządzania i finansowania oświaty przez samorządy. Baza dobrych praktyk*. Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji.
- Levitas A. (2012b). *Strategie oświatowe*. Warszawa: Wydawnictwo ICM, Uniwersytet Warszawski.
- Schlotter M.G., Schwerdt G., Wössmann L. (2008). *The Future of European Education and Training Systems: Key Challenges and Their Implications*. European Expert Network on Economics of Education (EENEE), EENEE Analytical Report No. 3, Prepared for the European Commission.
- Sprawozdanie... (2015). *Sprawozdanie z Wykonania Budżetu Państwa za okres od 1 Stycznia do 31 Grudnia 2014 r. Informacja o Wykonaniu Budżetów Jednostek Samorządu Terytorialnego*.
- Sprawozdanie... (2016). *Sprawozdanie z Wykonania Budżetu Państwa za okres od 1 Stycznia do 31 Grudnia 2015 r. Informacja o Wykonaniu Budżetów Jednostek Samorządu Terytorialnego*.
- Sprawozdanie... (2017). *Sprawozdanie z Wykonania Budżetu Państwa za okres od 1 Stycznia do 31 Grudnia 2016 r. Informacja o Wykonaniu Budżetów Jednostek Samorządu Terytorialnego*.
- The 2012 Ageing Report. Economic and budgetary projections for the 27 EU Member States (2010–2060)*. (2012). European Commission, Directorate-General for Economic and Financial Affairs.
- Ustawa... (1990). Ustawa o samorządzie gminnym z późniejszymi zmianami. Dz.U. 1990 nr 16 poz. 95.
- Ustawa... (1991). Ustawa o systemie oświaty (z późniejszymi zmianami). Dz.U. 1991 nr 95 poz. 425.

- Ustawa... (2016). Ustawa z dn. 14 grudnia 2016 Prawo oświatowe. Dz.U. 2017 poz. 59.
- Van de Kaa D.J. (2002). *The Idea of a Second Demographic Transition in Industrialized Countries*. Paper presented at the 6th Welfare Policy Seminar of the National Institute of Population and Social Security, Tokyo, Japan, 29 January 2002.
- W Polsce zaczyna się baby boom (2017). *Gazeta Wyborcza*, 25.01. <http://wyborcza.pl/7,-87647,21292010,w-polsce-zaczyna-sie-baby-boom.html> [dostęp: 30.08.2017].

Formal Education in the Context of Demographic Changes in Rural Areas

Abstract: The aim of the article is to highlight how demographic changes in Poland and projections for the coming years can affect the operation of and the need for changes in formal education establishments run by gminas (municipalities), especially rural ones. Trends concerning changes in population growth, especially in terms of birthrate and rate of natural increase, affect the emerging baby booms and busts in different age groups of children and youth attending schools at each grade. It is important that all grades of education take into account the changing age structure of the population, the need for teachers to make their students aware of the need for lifelong learning because of changes in future labor resources, and to provide quality education in response to labor market challenges. Demographic changes also affect the structure of expenditures earmarked by a gmina for education. The funds available to most gminas from education subsidies do not cover the costs of educational establishment operation. If the number of pupils falls, the amount of the educational subsidy decreases, the costs of running a school remaining at a constant level, which exacerbates its financial standing. The role of gmina authorities is to take into account demographic challenges in managing the network of schools and other educational establishments. This involves consolidation activities. Institutions running educational establishments should also take into account other social risks resulting from population projections, such as the aging process, including aging of the teachers' group and a declining number of youth pursuing studies at tertiary education establishments.

Keywords: education, training, demography and education, changes in the educational system in Poland.